

Lịch Can chi vĩnh cửu

LÊ THÀNH LÂN

I. NHẬP ĐỀ

Các thư tịch cổ thường hay dùng lịch Can Chi. Trong cổ sử, rất nhiều những sự kiện lịch sử quan trọng được ghi chép lại bằng lịch Can Chi. Dự trắc học theo Kinh dịch và Tứ trụ, như trong tác phẩm của Thiệu Vĩ Hoa 邵偉华, 周易预测学讲义 [1], Tý Ngọ lưu chú và Linh quy bát pháp trong châm cứu, như trong tác phẩm của Dương Kế Châu 杨继洲, 针灸大成 [2] đều phải dùng lịch Can Chi. Khi đó chúng ta cần phải đổi lịch Dương sang lịch Can chi, hoặc là ngược lại. Lịch này của chúng tôi đáp ứng rất tốt nhu cầu đó. Vận dụng phép toán Đồng dư nêu trong cuốn sách *Số học giải trí* [3], chúng tôi tạo ra *Kỹ thuật lập bảng và đồ thị bốn thông số* [4] và trên cơ sở đó làm nên các lịch vĩnh cửu cho lịch Can Chi và lịch “Sao” – Nhị thập bát tú theo hai phương án: bảng và đồ thị (hình vẽ) công bố trong sách *Lịch hai thế kỷ (1802-2010) và các lịch vĩnh cửu* [5] và *Vietnamese old-time calendars. Perpetual calendars of stems and branches. Chronoacupuncture (Acupuncture on the optimal time-interval)* [6]. Trong bài này chúng tôi giới thiệu cả hai phương án lịch Can Chi vĩnh cửu.

Mấy điểm cần lưu ý:

1. Lịch này chỉ dùng cho các năm sau năm 0005.

2. Dương lịch chia ra lịch cũ (Julien) và lịch mới (Gregorien). Người ta dùng lịch cũ từ năm 46 trước công nguyên đến thứ Năm, ngày mùng 4 tháng 10 năm 1582; lịch mới từ thứ Sáu, ngày 15 tháng 10 năm 1582 tới bây giờ. Như vậy không có 10 ngày, là các ngày từ mùng 5 tháng 10 đến 14 tháng 10 năm 1582. Ở lịch cũ, cứ 4 năm có 1 năm nhuận, đó là năm mà số năm của nó chia hết cho 4, riêng năm 0004 không nhuận (vì thế lịch của chúng tôi không dùng được cho các năm trước năm 0004). Ở lịch mới, cứ 400 năm có 97 năm nhuận, ngoài luật nhuận đã viết trên, còn thêm luật nhuận nữa: Năm cuối cùng của các thế kỷ (hai số cuối cùng là 00) (NN00), tuy chia hết cho 4, nhưng không chia hết cho 400, chẳng hạn như các năm 1700, 1800, 1900, 2100 ... thì không nhuận. Tức là sau năm 1582 các năm (NN00) có thể nhuận có thể không nhuận. Trong các bảng và đồ thị (hình), các năm này được ký hiệu (••00) (in đậm, chữ trắng, nền đen) để nhắc ta nhớ đến quy tắc này. Các tháng Dương 1, 3, 5, 7, 8, 10, 12 có 31 ngày, các tháng 4, 6, 9, 11 có 30 ngày. Riêng tháng 2 của năm thường có 28 ngày, của năm nhuận có 29 ngày. Trong các bảng và hình đối với năm Dương nhuận, các tháng 1 và tháng 2 được ghi bằng ký hiệu là **01** và **02** (in đậm và nghiêng). Cần lưu ý điều này khi tra cứu.

3. Lịch Can Chi dùng hệ đếm có chu kỳ 10, 12, 60. Mười thiên can là: Giáp, Ất, Bính, Đinh, Mậu, Kỷ, Canh, Tân, Nhâm, Quý ghi tại cột 1 (Việt ngữ) và cột 2 (Hán ngữ) của bảng 1, số thứ tự của chúng ở cột 3. Mười hai địa chi là: Tý, Sửu, Dần, Mão, Thìn, Tị, Ngọ, Mùi, Thân, Dậu, Tuất, Hợi ở dòng 1 (Việt ngữ) và dòng 2 (Hán ngữ) của bảng 1, số thứ tự của chúng ở dòng 3.

Bảng 1: LỤC THẬP HOA GIÁP

Chi 支			Tý	Sửu	Dần	Mão	Thìn	Tị	Ngọ	Mùi	Thân	Dậu	Tuất	Hợi
			子	丑	寅	卯	辰	巳	午	未	申	酉	戌	亥
Can 干			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Giáp	甲	1	01		51		41		31		21		11	
Ất	乙	2		02		52		42		32		22		12
Bính	丙	3	13		03		53		43		33		23	
Đinh	丁	4		14		04		54		44		34		24
Mậu	戊	5	25		15		05		55		45		35	
Kỷ	己	6		26		16		06		56		46		36
Canh	庚	7	37		27		17		07		57		47	
Tân	辛	8		38		28		18		08		58		48
Nhâm	壬	9	49		39		29		19		09		59	
Quý	癸	10		50		40		30		20		10		60

Phối Can với Chi thành cặp, lè với lè, chẵn với chẵn, chúng ta có được 60 cặp nêu ở bảng 1, gọi là “Lục thập hoa giáp”. Năm, tháng, ngày, giờ Can Chi đều luân chuyển theo bảng 1, theo số thứ tự từ 1 đến 60, rồi lại quay lại 1.

Can Chi của tháng phụ thuộc vào Can Chi của năm, Can Chi của giờ phụ thuộc Can Chi của ngày, chúng làm thành 2 hệ thống xoay vòng độc lập với nhau. Can Chi ghi cho năm tháng là của lịch Âm. Can Chi

ghi cho ngày giờ là một hệ thống liên tục từ khi đặt ra cho mãi mãi về sau, không phụ thuộc lịch nào, giống như 7 ngày của các tuần lễ.

Ứng với 12 Địa chi, mỗi ngày có 12 giờ cổ, ghi ở bảng 2, mỗi năm có 12 tháng ghi ở bảng 3. Lịch được dùng hiện này là lịch kiến Dần, điều đó có nghĩa là tháng Giêng, tháng đầu tiên là tháng Dần. Tháng nhuận không có Can Chi, trong một vài trường hợp có thể dùng Can Chi của tháng trước đó.

Bảng 2: GIỜ CỔ PHƯƠNG ĐÔNG ĐỐI CHIẾU VỚI GIỜ PHƯƠNG TÂY

Chi của giờ	Tý	Sửu	Dần	Mão	Thìn	Tị
古代東方时辰	子	丑	寅	卯	辰	巳
Số thứ tự	1	2	3	4	5	6
Giờ phương Tây	23-01	01-03	03-05	05-07	07-09	09-11
Chi của giờ	Ngọ	Mùi	Thân	Dậu	Tuất	Hợi
古代東方时辰	午	未	申	酉	戌	亥
Số thứ tự	7	8	9	10	11	12
Giờ phương Tây	23-01	01-03	03-05	05-07	07-09	09-11

Bảng 3: MƯỜI HAI ĐỊA CHI CỦA THÁNG ÂM

Chi của tháng	Tý	Sửu	Dần	Mão	Thìn	Tị	Ngọ	Mùi	Thân	Dậu	Tuất	Hợi
阴历月的支	子	丑	寅	卯	辰	巳	午	未	申	酉	戌	亥
Tháng Âm	Một	Chạp	Giêng	Hai	Ba	Tư	Năm	Sáu	Bảy	Tám	Chín	Mười
阴历月	十一	十二	正	二	三	四	五	六	七	八	九	十

II. LỊCH CAN CHI VĨNH CỬU CHO NĂM

Bảng 4: Tìm Can của năm

(●●N) Số cuối của năm	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
阳年最后的数										
Can của năm	Canh	Tân	Nhâm	Quý	Giáp	Ất	Bính	Đinh	Mậu	Kỷ
年的干	更	辛	壬	癸	甲	乙	丙	丁	戊	己

Bảng 5: Tìm Chi của năm

(●● NN): Hai chữ số cuối của năm 阳历年最后两个数	(NN ●●): Hai số đầu của năm 阳历年首先的两个数													
	21	22	23											
	18	19	20											
	15	16	17											
	12	13	14											
	09	10	11											
	06	07	08											
	03	04	05											
	00	01	02											
	96	84	72	60	48	36	24	12	00	Thân	申	Tý	子	Thìn
97	85	73	61	49	37	25	13	01	Dậu	酉	Sửu	丑	Tị	巳
98	86	74	62	50	38	26	14	02	Tuất	戌	Dần	寅	Ngọ	午
99	87	75	63	51	39	27	15	03	Hợi	亥	Mão	卯	Mùi	未
88	76	64	52	40	27	16	04		Tý	子	Thìn	辰	Thân	申
89	77	65	53	41	28	17	05		Sửu	丑	Tị	巳	Dậu	酉
90	78	66	54	42	29	18	06		Dần	寅	Ngọ	午	Tuất	戌
91	79	67	55	43	30	19	07		Mão	卯	Mùi	未	Hợi	亥
92	80	68	56	44	31	20	08		Thìn	辰	Thân	申	Tý	子
93	81	69	57	45	32	21	09		Tị	巳	Dậu	酉	Sửu	丑
94	82	70	58	46	33	22	10		Ngọ	午	Tuất	戌	Dần	寅
95	83	71	59	47	34	23	11		Mùi	未	Hợi	亥	Mão	卯

Tìm Can của năm dùng bảng 4, dựa vào số cuối cùng của năm (hàng đơn vị) (●●N) để tính toán. Chẳng hạn hàng đơn vị của năm 2011 là (●●●1), theo bảng 4 Can là Tân.

Tìm Chi của năm dùng bảng 5, số của năm được phân đôi: 2 số đầu tiên (NN ●●) đặt ở phía trên, 2 số cuối cùng (●● NN) đặt ở bên trái. Từ (NN ●●) ở phía trên giống 1 đường thẳng xuống phía dưới, từ (●● NN) ở

bên trái giống 1 đường thẳng sang phải, giao điểm là chi của năm. Chẳng hạn năm 2011 phân thành (20 ●●) và (●● 11), giao điểm là Mão. Như vậy năm 2011 là năm Tân Mão.

Thí dụ năm 1945, số đơn vị của nó là là (●●●5), theo bảng 4 Can của năm là Ất, phân 2 thành ra (19 ●●) và (●● 45), theo bảng 5 giao điểm là Dậu.

Như vậy năm 1945 là năm Ất Dậu.

III. LỊCH CAN CHI VĨNH CỬU CHO THÁNG

Bảng 6: TÌM CAN CỦA THÁNG ÂM

Can của năm 年的干					Chi của tháng Âm 阴月的支
Giáp 甲	Ất 乙	Bính 丙	Đinh 丁	Mậu 戊	
Kỷ 己	Canh 庚	Tân 辛	Nhâm 壬	Quý 癸	Tuất 戌
Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Hợi 亥
Ất 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Dần 寅 Tý 子
Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Mão 卯 Sửu 丑
Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Ất 乙	Thìn 辰
Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Tị 巳
Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Ất 乙	Đinh 丁	Ngọ 午
Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Mùi 未
Tân 辛	Quý 癸	Ất 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Thân 申
Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Dậu 酉
Quý 癸	Ất 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	

Tìm Chi của tháng dùng bảng 3, tìm Can của tháng đúng bảng 6. Can của tháng phụ thuộc vào Chi của tháng và Can của năm.

Dùng bảng 3, theo tháng Âm ta biết ngay Chi của tháng.

Dùng bảng 6, từ Chi của tháng vừa tìm được ở bên phải giống một đường thẳng sang trái, từ can của năm ở phía trên giống 1 đường thẳng sang xuống dưới, giao điểm là Can của tháng.

Thí dụ: Tìm Can Chi của tháng Chạp năm Tân Mão (2011).

Ở bảng 3 chúng ta biết tháng Chạp là tháng Sửu.

Ở bảng 6, từ tháng Sửu ở bên phải giống 1 đường thẳng sang trái, từ năm Tân ở phía trên giống 1 đường thẳng xuống dưới, giao điểm là Tân. Như vậy, tháng Chạp năm Tân Mão là tháng Tân Sửu. Xin xem hình 1.

IV. LỊCH CAN CHI VĨNH CỬU CHO GIỜ

Bảng 7. TÌM CAN CỦA GIỜ

Chi của giờ 时辰的支	Can của ngày 日的干								
	Giáp 甲	Át 乙	Bính 丙	Đinh 丁	Mậu 戊	Kỷ 己	Canh 庚	Nhâm 壬	Quý 癸
Tý 子	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚
Sửu 丑	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛
Dần 寅	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬
Mão 卯	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸
Thìn 辰	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲
Tị 巳	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙
Ngọ 午	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙
Mùi 未	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁
Thân 申	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊	Canh 庚	Nhâm 壬	Giáp 甲	Bính 丙	Mậu 戊
Dậu 酉	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己	Tân 辛	Quý 癸	Át 乙	Đinh 丁	Kỷ 己

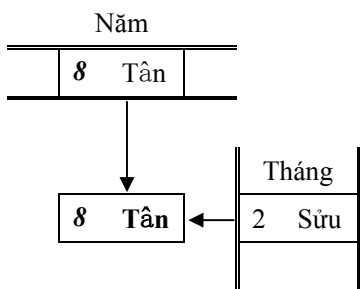
Tìm Chi của giờ dùng bảng 2, tìm Can của giờ dùng bảng 7. Can của giờ phụ thuộc vào Chi của giờ và Can của ngày.

Dùng bảng 2, chúng ta biết ngay Chi của giờ.

Dùng bảng 7, từ Chi của giờ ở bên trái vừa tìm được giống 1 đường thẳng sang phải, từ Can của ngày ở phía trên giống 1 đường thẳng xuống dưới, giao điểm là Can của giờ.

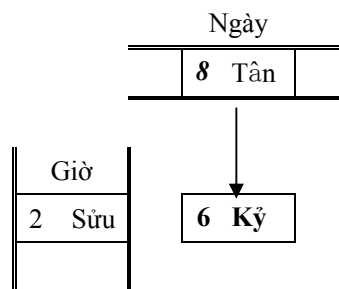
Thí dụ: Tìm Can Chi của giờ của 2 giờ ngày mùng 6 tháng 4 năm 2011. Theo thí dụ nêu ở mục sau ta sẽ biết ngày 6-4-2011 là ngày Tân Mão. Theo bảng 2, ta biết Chi của 2 giờ là Sửu. Theo bảng 7, từ Chi Sửu của giờ ở bên trái giống 1 đường thẳng sang phải, từ ngày Tân ở phía trên giống 1 đường xuống dưới, giao điểm là Kỷ. Đáp số: 2 giờ ngày mùng 6 -4-2011 là giờ Kỷ Sửu. Xin xem hình 2.

Hình 1: Tìm Can tháng của tháng Chạp năm Tân Mão

Đáp số: Tháng Tân Sửu

Hình 2: Tìm Can của 2 giờ ngày 6-4-2011 (ngày Tân Mão)

Đáp số: Giờ Kỷ Sửu

Nhận xét: Năm và ngày đều là Tân Mão, Chi của tháng và giờ đều là Sửu, nhưng Chi của tháng là Tân, Chi của giờ là Kỷ. Có sự khác nhau đó là do tháng “kiến Dần” tháng đầu tiên là tháng Dần (số 3); trong khi đó giờ đầu tiên là giờ Tý (số 1).

V. LỊCH CAN CHI VĨNH CỬU CHO NGÀY DƯỚI DẠNG BẢNG 4 THAM SỐ

Tìm Can của ngày dùng bảng 8, tìm Chi của ngày dùng bảng 9.

1. Bố trí tại bảng 8 và bảng 9

+ Ở bên trái là 2 số đầu tiên của năm Dương (NN●●).

+ Ở phía trên là 2 số cuối cùng của năm Dương (●●NN). Năm có số in đậm, nghiêng là nhuận, năm (●●00), in đậm, chữ trắng, nền đen là năm có thể nhuận hoặc có thể không nhuận.

Bảng 8: Tìm Can của ngày
寻日的干

- ◆ **Số nghiêng, đậm:**
Năm Dương nhuận
- ◆ **00** : Năm Dương có thể nhuận hoặc không nhuận
- ◆ **肥和邪数:** 阳历年闰
- ◆ **00** : 阳历年可闰或不闰

(NN ●●): Hai chữ số đầu của năm 阳历年首先两个数	
L mới 新历	Lịch cũ 旧历
26 19	
28 21	
16	14 12 10 08 06 04 02 00
23	
25 18	
20	
27	
22 15	15 13 11 09 07 05 03 01
24 17	

(●● NN): Hai chữ số cuối của năm 阳历年最后两个数									
82	86	90	94	98	83	87	91	95	99
80	84	88	92	96	81	85	89	93	97
63	67	71	75	79	62	66	70	74	78
61	65	69	73	77	60	64	68	72	76
42	46	50	54	58	43	47	51	55	59
40	44	48	52	56	41	45	49	53	57
23	27	31	35	39	22	26	30	34	38
21	25	29	33	37	20	24	28	32	36
02	06	10	14	18	03	07	11	15	19
00	04	08	12	16	01	05	09	13	17

◆ **01, 02:** Tháng 1, 2 ở năm nhuận
◆ **01, 02:** 闰年的第一, 第二月

Tháng Dương 阳历月	
4 5 1	02
6 7 2	
8	
9 10	
11 12	
3	01

甲	Giáp
乙	Ất
丙	Bính
丁	Đinh
戊	Mậu
己	Kỷ
庚	Canh
辛	Tân
壬	Nhâm
癸	Quý

甲	乙	丙	丁	戊	己	庚	辛	壬	癸
乙	丙	丁	戊	己	庚	辛	壬	癸	甲
丙	丁	戊	己	庚	辛	壬	癸	甲	乙
丁	戊	己	庚	辛	壬	癸	甲	乙	丙
戊	己	庚	辛	壬	癸	甲	乙	丙	丁
己	庚	辛	壬	癸	甲	乙	丙	丁	戊
庚	辛	壬	癸	甲	乙	丙	丁	戊	己
辛	壬	癸	甲	乙	丙	丁	戊	己	庚
壬	癸	甲	乙	丙	丁	戊	己	庚	辛
癸	甲	乙	丙	丁	戊	己	庚	辛	壬

1	11	21	31
2	12	22	
3	13	23	
4	14	24	
5	15	25	
6	16	26	
7	17	27	
8	18	28	
9	19	29	
10	20	30	

Ngày Dương